

Мирослав Янакиев

ЗА ИЗГОВОРНИТЕ СТИЛОВЕ В БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК*

В своя „Очерк болгарской грамматики“ (Москва, 1956) професор Ю. С. Маслов на много места споделя с читателя такива наблюдения върху съвременната българска езикова практика, които правят силно впечатление. Направени от лингвист с голяма ерудиция, те ни подсказват теми за изследване, подтикват ни към разглеждане на проблеми, за съществуването на които не сме си давали сметка.

Една от тези теми е стилового многообразие на българския книжовен изговор. За стилистично разслоение в съвременната българска книжовна езикова практика и днес все още се говори рядко и някак мимоходом. А. Теодоров-Балан в „Нова българска граматика за всякого. Дял първи, за думите“ (София, 1954) чрез „Пример от книжевна реч в три слога“ на с. 18–19 предлага да говорим за три стилистични разновидности на книжовния ни език – „отборна“, „обиходна“ и „упростена“, но не свързва тези разновидности с изговора. В „Основна българска граматика“ (София, 1944) професор Л. Андрейчин, като описва фонетичните особености на съвременния ни книжовен български език, само на едно място (§ 70) прибъгва към термина „стил“ – говори за „висок стил“ на „разговорния език“. „Увод в българската фонетика“ (София, 1955) на проф. Ст. Стойков първоначално отнася към индивидуалните (изговорни) варианти само два вида варианти на фонемите: 1) „лични, субективни, присъщи само на отделни лица“ и 2) „всички изговорни особености, които имат диалектен характер, т. е. които се срещат в отделните диалекти, но които не са приети в литературния език“ (§ 79). По-късно към параграфа за индивидуалните варианти на фонемите проф. Ст. Стойков добавя абзац, в който се разяснява, че „индивидуалните варианти зависят също и от стила на речта“ (срв. „Увод във фонетиката на българския език“, София, 1966, § 37) и се говори за „пълен“ или „книжовен“ и за „разговорен стил на литературния език“. Използувани са за назоваване на стилови разновидности на „литературния език“ названия, с които си служи в своя „Очерк болгарской грамматики“ проф. Ю. С. Маслов. Докато в съзнанието на българските лингвисти различията в изговора на образованите българи се отразяват все още като противопоставяне между „литературно (книжовно)“ и „диалектно и некултурно“, некнижовно, т. е. излизащо *вън от рамките на книжовните езикови норми*, у

* В сп. *Български език*, 1974, № 6, с. 561–562.

съветския лингвист се оформят понятия, отразяващи различия в изговора *вътре в рамките на книжовните изговорни норми*.

Проф. Ю. С. Маслов дава и характеристика на стиловите изговорни разновидности на българския книжовен език. В § 13 на „Очерка“ за „литературно произношение на пълния стил“ се казва (в забележка под черта), че това е „грижливо (тщательное) произношение, напр. в речта на радиоговорителите, в речта на лекторите или докладчиците, на ораторите на събрания, на учителите в клас и т. н., а на „разговорния стил на литературното произношение“ е дадено следното описание: „Неофициален, непринуден изговор, още повече небрежен изговор при бърз темп на речта, но при условие, че говорещият си служи с литературен език, а не с диалект“.

Като се повишава средното културно равнище на обществото в условията на новото време, става възможно диалектните изговорни особености, присъщи на различни хора от различни краища на страната и с различни професии, да бъдат овладени в по-голяма или по-малка степен от едни и същи лица. От момента, в който едно и също лице се окаже в състояние преднамерено да използва ту изговорните особености на един диалект, ту изговорни особености на друг диалект, тези изговорни особености се превръщат в изговорни стилове на това лице. Когато способността да си служат с диалектни особености, присъщи на разни диалекти, придобият много хора, говорещи на един език, можем вече да твърдим, че са се появили изговорни стилове на езика.

В съвременните общества обикновено най-напред се научават да „стилизируют“ говора си в съответствие с изговорните особености на разни диалекти някои артисти, майстори на художественото четене. Постепенно тези способности стават достояние на много, главно млади носители на езика. Така се оформя една сравнително проста двуслойна стилова диференцировка – започват да се различават естествен, или нормален книжовен изговор, от една страна, и разговорен, близък до местния диалект, но оставащ в рамките на книжовната езикова практика изговорен стил. Именно този етап е отбелязал Ю. С. Маслов в своя „Очерк грамматики българского языка“ (в § 13).

Посоченото от професор Маслов фонетично стилово разслоение е забележимо, според него, чрез различието в степента на редуцията на неударените гласни, един от най-често характеризиращите българския говор фонетични признаци. Ако приемем, че стилът на езика представлява съвкупност от статистически характеристики на дадени съобщения, определени по отношение на статистическите характеристики на други, също така дадени съобщения

ния (по същество такова определение дава на стила в езика Р. М. Фрумкина в сборника от статии на О. С. Ахманова, И. А. Мельчук, Е. В. Падучева и Р. М. Фрумкина „О точных методах исследования языка“, Москва, 1961, с. 86), би трябвало да очакваме, че и други, често появяващи се в българската езикова практика фонетични признаци ще определят стилови разновидности на българския книжовен изговор, лесно видими и поради това лесно доказуеми за теоретично мислещите лингвисти.

Диференцировката, предложена от професор Маслов, ни подтиква да предскажем, че най-напред имаме основание да очакваме теоретичното признание на стилово фонетично разслоение, определящо се от най-честия фонетичен диференциален признак – фонацията. И действително, в съвременната българска езикова практика такова фонетично стилово разграничение не само съществува, но и притежава специално название: когато преднамерено отстраним фонацията на говора си, ние започваме да *шепнем*. Крайното понижаване на честотата на появяването на фонацията (довеждането на тази честота практически до нула) превръща нормалния книжовен стил в друг, безспорно също книжовен изговорен стил – в шепот (шепотен книжовен изговорен стил).

Също фонетично стилово разслояване предизвиква в рамките на книжовния изговор повишаването на честотата на появяването на фонетичния диференциален признак „носовост (назалност)“. Това е т. нар. „говорене на нос“, което, особено у някои младежи, се смята за признак на пренебрежително отношение към събеседниците.

Ярка стилова диференциация се предизвиква от повишаването на честотата на появяването на тази фонетична характеристика на някои форми, която сме свикнали да наричаме „ударение“. Така нареченото „скандиране“ не е нищо друго освен особен книжовен изговорен стил, който се характеризира с „ударение върху всички гласни“.

С посочените примери списъкът на книжовните изговорни стилове съвсем не се изчерпва. Както вече беше посочено, идеята на професор Маслов да се търси стилово разслоение вътре в рамките на българската книжовна изговорна практика може обаче да се смята за доказано перспективна и задача на изследвачите на българския език е да довършат подсказаното и започнатото.